

СТРУКТУРУВАННЯ ФІНАНСОВОЇ НАУКИ ТА ВИЗНАЧЕННЯ МІСЦЯ ДЕРЖАВНИХ ФІНАНСІВ В УКРАЇНСЬКІЙ ФІНАНСОВІЙ ДУМЦІ

У статті проводиться узагальнення поглядів вітчизняних вчених-фінансистів на структуру фінансової науки та визначається її розвиток в кінці XIX – першій половині XX ст. в межах теорії державних фінансів. Визначається структура фінансової науки на сучасному етапі її розвитку та необхідність дослідження фінансової думки України.

Ключові слова: *структура фінансової науки, теорія державних фінансів, економічна думка України кінця XIX – першої половини XX ст.*

Постановка проблеми. Розвиток грошово-товарних відносин, розширення функцій держави, наявність глобалізаційних процесів та міжнародних фінансово-кредитних організацій впливають на фінансову науку та визначають напрями її розвитку. Таким чином, фінансова наука та її елементи змінюються відповідно до змін в економічних системах та суспільствах.

У цьому контексті слід звернути увагу на здобутки українських вчених-економістів (фінансистів) минулого, чиї праці присвячені функціонуванню та структуризації фінансів. На даному етапі розвитку теоретико-методологічних засад теорії фінансів не дослідженими залишаються праці вітчизняних вчених-фінансистів кінця XIX – першій половині XX ст.

У складних умовах фінансової нестабільності науковий досвід набуває особливого значення для формування власної трансформаційної фінансової політики, дієвість якої значною мірою залежить від урахування історичних особливостей розвитку фінансів та національної фінансової культури, що на даний час являється досить актуальною проблемою.

Характер досліджень та публікацій. Фінансова наука як самостійна галузь знань привертала та привертає увагу українських

вчених, підтвердженням цього слугують їхні праці. В сучасній літературі генеза фінансової науки в Україні розглядається вітчизняними вченими переважно як частина економічної науки і предметом спеціального вивчення стає дуже повільно. Так, окремі аспекти становлення фінансової науки в Україні аналізуються у працях В.Л.Андрущенка [1], Л.М.Безгубенко [2], О.Д.Василика [3], П.М.Леоненка [5], В.В.Небрат [8], С.І.Юрія [12] та ін. Їхні здобутки певною мірою збагатили фінансову науку і стали важливим фундаментом для подальших наукових пошуків. Разом з тим комплексне вивчення становлення та розвитку української фінансової науки не можливе без вивчення підходів до її структуризації.

Метою даної публікації є дослідження та аналіз поглядів вітчизняних вчених на структуру фінансової науки, починаючи від зародження фінансової думки України та закінчуючи сучасним етапом її розвитку.

Основні результати дослідження. В середині ХІХ ст. виходять у світ перші праці українських вчених-економістів (фінансистів), в яких досліджувалися окремі питання функціонування фінансів. Інакше кажучи, зароджується вітчизняна фінансова думка, яка знаходить втілення у таких працях, як «Мова про кредит» (М.Бунге, 1849 р.), «Епізод з фінансової історії Австрії» (Г.Сидоренко, 1849), «Паперові гроші та банківська система Північно-Американських штатів» (М.Бунге, 1867), «Грошовий ринок від 1700–1762 рр.» (І.Патлаєвський, 1868), «Погляд на вчення про податок у А.Сміта, Ж.-Б.Сея, Рікардо, Сісмонді і Д.-С. Міля» (М.Алексєєнко, 1870 р.) та ін.

У 1880-х роках з'являються праці, в яких досліджуються не окремі елементи фінансів (кредит, грошовий ринок, банківська система та ін.), а робиться крок до їх комплексного розгляду. Прикладом такої праці став «Курс фінансового права» І.Патлаєвського. Вчений вважає, що фінанси як науку про державне господарство «...по внутрішньому змісту її краще за все розділити на 3 частини: 1) *вчення про державні витрати*; 2) *вчення про державні доходи* і 3) *фінансову політику*» [9, с. 22]. Першу частину автор кваліфікує як вчення про державні потреби, в другій – розглядає джерела, якими користується держава для акумуляції ресурсів, необхідних для задоволення її потреб. В третій частині (збалансування доходів та видатків) І.Патлаєвський розглядає загальні засади організації фінансового управління, фінансової системи, бюджету, контролю, а також робить певний внесок у вчення про державний кредит.

Концепція, викладена І.Патлаєвським, набула подальшого розвитку у праці Г.Сидоренка «Конспект лекцій по руському фінансово-

му праву». Автор у межах фінансів як науки виділяє наступні складові її частини: «а) вчення про фінансові потреби держави; в) вчення про державні доходи звичайні та надзвичайні та с) вчення про фінансове управління, тобто про механізм, що приводить в рух фінансові засоби та про порядок їх використання» [10, с. 8]. Таким чином, І.Патлаєвський та Г.Сидоренко окремими частинами фінансової науки виділяли вчення про доходи держави та її видатки. Отже, фінансова наука наприкінці ХІХ ст. формувалася як наука про державні фінанси. Основна увага приділялася дослідженню формування доходної та видаткової частин бюджету.

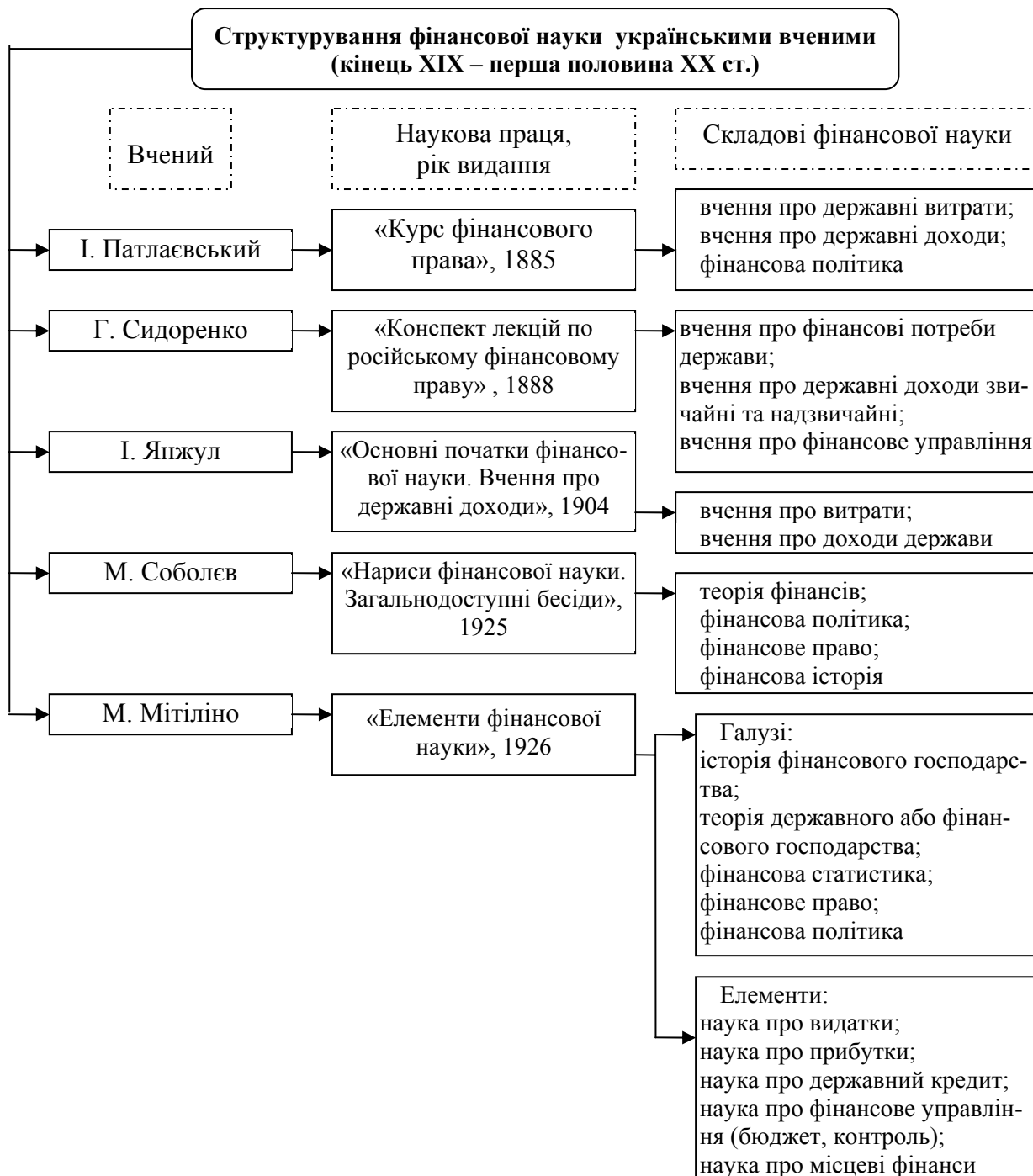
Відомий вчений-економіст у галузі фінансів І.Янжул зазначав, що «...в більшості підручників науку про фінанси поділяють на дві частини: на вчення про витрати та вчення про доходи держави, причому вченню про витрати відводиться за порядком перше місце в системі науки, оскільки взагалі розмір витрат є вирішальним моментом в державному господарстві» [13, с. 52]. Предметом фінансової науки він вважав *«дослідження способів найкращого задоволення матеріальних потреб держави»* [13, с. 43] і сам обмежувався вивченням виключно державних доходів. Професор Новоросійського університету С.Іловайський у своєму «Підручнику фінансового права» (1904 р.) щодо цього зазначав: «...наука про фінанси повинна займатися дослідженням публічних доходів та витрат і формулюванням висновків щодо основних законів публічного господарства» [4, с. 3].

М.Соболев у «Нарисах фінансової науки» (1925 р.) не обмежувався дослідженням лише доходів та витрат держави. Зазначена книга містить 12 розділів, в яких увага концентрується на таких аспектах; фінансова наука та її підрозділи (II); державні витрати та доходи (III); податки та їх елементи (VI–XIII); бюджет та бюджетне право (XIV); фінансове управління та контроль (XV); місцеві фінанси (XVI) та державні кредити (XVII). Щодо складових фінансової науки, то М.Соболев вважав, що «...фінансова наука не обмежується лише теорією. Є в ній інші частини, саме фінансова політика, фінансове право та фінансова історія» [11, с. 20].

Професор Київського інституту народного господарства М.Мітіліно вперше у фінансовій думці України визначив окремо елементи та галузі фінансової науки. Серед галузей останньої М.Мітіліно виділяє такі: історія фінансового господарства; теорія державного або фінансового господарства; фінансова статистика; фінансове право та фінансова політика. Український вчений у праці «Елементи фінансової науки» (1926 р.) визначав елементи фінансової науки та відповідно до них сформував структуру книги: «...зміст фінансової науки з

таких елементів складається: 1. Наука про видатки. 2. Наука про прибутки. 3. Наука про державний кредит. 4. Наука про фінансове управління (бюджет, контроль). 5. Наука про місцеві фінанси» [6, с. 11].

Узагальнення структурування фінансової науки українськими вченими (кінець XIX – перша половина XX ст.) наведено на рис. 1.

Складено автором за даними: С.И. Иловайский. Учебник финансового права. – Одесса, 1904. – С. 3; М.И. Митіліно. Елементи фінансової науки. – К.: Держвидав. України. – 1926. – С. 11; И.Патлаевский. Курс финансового права. – Одесса, 1885. – С. 22; Г.Д. Сидоренко. Конспект лекций по русскому финансовому праву. – Житомир, 1888. – С. 8; М.Н. Соболев. Очерки финансовой науки (Общедоступные беседы). – Харьков: Изд-во «Пролетарий». – 1925. – С. 20; И.И. Янжул. Основные начала финансовой науки. Учение о государственных доходах. – М.: «Статут», 2002. – С. 52.

**Рис. 1. Структурування фінансової науки українськими вченими
(кінець XIX – перша половина XX ст.)**

У монографії «Українська фінансова думка другої половини XIX – початку XX століть» В.В.Небрат робить висновки щодо структури фінансової науки до 20-х років XX ст. Крім вчення про державні доходи та видатки, автор відносить до її складу такі підрозділи, як: теорія державного (публічного) кредиту, що вивчала урядові кредитні операції та операції публічно-правових спілок; теорія бюджету; вчення про фінансовий контроль; вчення про фінансове управління або адміністрацію; вчення про місцеві фінанси; вчення про централізовані (федеральні) фінанси [8, с. 157].

Таким чином, розвиток фінансової науки в кінці XIX – першій половині XX ст. відбувався в межах державних фінансів, а фінанси вважалися наукою, яка вивчала державне господарство та економічні відносини пов'язані з ним.

У другій половині 60-х років XX ст. набувають розвитку дослідження щодо сутності та функцій фінансів, фінансової системи та фінансового планування. М.Богачевський у підручнику «Фінанси та кредит СРСР» звертає увагу на необхідність вивчення теорії бюджету (в розрізі його сутності, доходів та видатків, основ бюджетного планування, теорії державного кредиту та державного страхування). Особливу увагу автор приділяє фінансам підприємств як державних, так і колгоспно-кооперативних організацій.

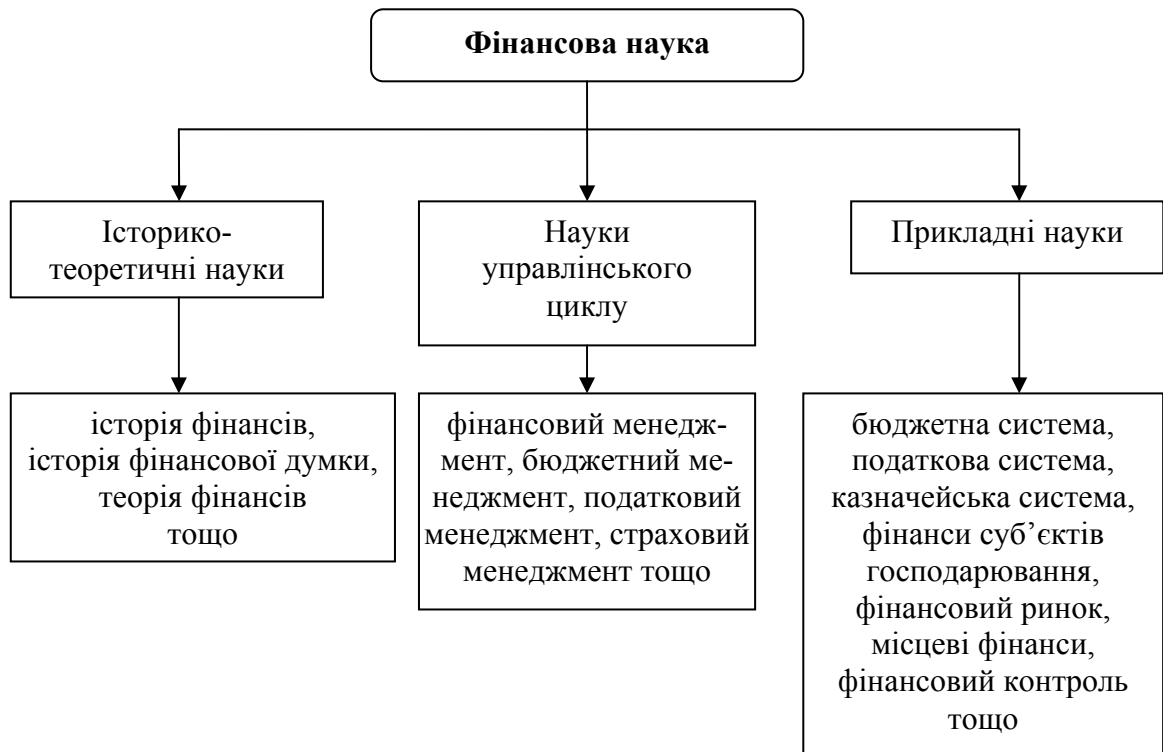
На сучасному етапі розвитку теоретичних та методологічних засад фінансової науки, питанням структуризації, як і раніше, надається значна увага. Так, відомий український вчений-фінансист О.Василик не обмежує фінанси лише державними фінансами, а включає до їх складу фінанси підприємницьких структур. У статті «Фінансова наука» вчений виокремлює такі розділи: «наука про державні доходи і податки; наука про фінанси підприємницьких структур; наука про державний кредит; наука про місцеві фінанси» [3, с. 8–9].

В Економічному енциклопедичному словнику за редакцією С.Мочерного фінансова наука визначається як «наука про державний бюджет, в т.ч. доходи і видатки держави (різних її ланок), наука про фінанси підприємницьких структур (підприємств, фірм, компаній), наука про державний кредит та ін.» [7, с. 506].

Вартою уваги є структуризація Л.Безгубенко, в якій, крім державних фінансів, виокремлюються 6 напрямків та 1 цикл наук: «...в Україні, – пише автор, – сформувалися самостійні напрямки цієї науки: теорія фінансів; державні фінанси з подальшим їх поділом на податкову справу, митну справу, бюджетну систему, державні цільові та державні позабюджетні фонди; фінанси суб'єктів господарювання; фінансовий ринок, фінансові послуги; історія фінансів України; істо-

рія фінансової науки; міжнародні фінанси; цикл наук про управління фінансами, зокрема фінансовий, податковий, бюджетний менеджмент та ін.» [2, с. 12].

На нашу думку, позитивним можна вважати виокремлення у фінансовій науці таких напрямків, як історія фінансів України, історія фінансової науки, цикл наук про управління фінансами. Адже вони є найменш дослідженими, проте мають важливе значення для розуміння теорії фінансів. Структура фінансової науки на початку XXI ст. наведена на рис. 2.

Складено автором за даними: Фінанси: Підручник / За ред. С.І.Юрія, В.М.Федосова. – К.: Знання, 2008. – С. 60.

Рис. 2. Структурування фінансової науки на сучасному етапі її розвитку (початок XXI ст.)

Висновки. Вивчення структурування фінансової науки у працях українських вчених-фінансистів дає можливість зробити висновок про те, що розвиток фінансів у кінці XIX – першій половині XX ст. відбувався в рамках теорії державних фінансів. Із зародженням фінансової думки України, появою перших підручників та праць у галузі фінансів та фінансового права поширюються дослідження проблем доходів та видатків бюджету, державного кредиту, пізніше – місцевих фінансів, фінансового контролю, управління фінансами та державного страхування.

Розвиток економічних відносин, трансформація форм власності та інтеграційні процеси призводять до змін у структурі фінансової науки. Нині, у фінансовій науці сформувалися такі напрямки як: фінансовий ринок, міжнародні фінанси, фінансовий менеджмент, страхування тощо. Проте, на нашу думку, особливий науковий інтерес має бути спрямований на дослідження фінансової думки України як цілісної системи поглядів вітчизняних вчених-фінансистів на теоретико-методологічні та практичні питання функціонування фінансів у суспільстві.

В статье проводится обобщение взглядов отечественных ученых-финансистов на структуру финансовой науки и определяется ее развитие в конце XIX – первой половине XX в. в рамках теории государственных финансов. Характеризуется структура финансовой науки на современном этапе ее развития. Отмечается необходимость исследования финансовой мысли Украины.

Ключевые слова: структура финансовой науки, теория государственных финансов, экономическая мысль Украины конца XIX – первой половины XX в.

1. Андрущенко В.Л. Орієнтири вітчизняної фінансової думки // Фінанси України. – 2000. – № 4. – С. 3–11.
2. Безгубенко Л.М. Фінансова наука і практика періоду трансформацій // Фінанси України. – 2000. – № 4. – С. 12–16.
3. Василик О.Д. Фінансова наука // Фінанси України. – 2001. – № 1. – С. 3–10.
4. Иловайский С.И. Учебник финансового права. – Одесса, 1904. – 386 с.
5. Леоненко П.М. Структура фінансової науки у світлі її історії // Фінанси України. – 2005. – № 11. – С. 21–24.
6. Мітіліно М.І. Елементи фінансової науки. – К.: Держвидав України. – 1926. – 196 с.
7. Мочерний С.В., Ларіна Я.С., Устенко О.А., Юрій С.І. Економічний енциклопедичний словник: У 2 т. – Том 2 / За ред. С.В.Мочерного. – Львів: «Світ», 2006. – 563 с.
8. Небрат В.В. Українська фінансова думка другої половини XIX – початку XX століть. – К.: Ін-т екон. та прогнозув. НАНУ, 2007. – 224 с.
9. Патлаевский И. Курс финансового права. – Одесса, 1885. – 279 с.
10. Сидоренко Г.Д. Конспект лекцій по русському фінансовому праву. – Ч. 1: Теория финансов. – Житомир, 1888. – 341 с.
11. Соболев М.Н. Очерки финансовой науки (Общедоступные беседы). – Харьков: Изд-во «Пролетарий». – 1925. – 186 с.
12. Фінанси: підручник / За ред. С.І.Юрія, В.М.Федосова. – К.: Знання, 2008. – 611 с.
13. Янжул И.И. Основные начала финансовой науки. Учение о государственных доходах. – М.: «Статут», 2002. – 555 с.

Одержано 11.12.2008.